

ДІЯЛЬНІСТЬ АРХІТЕКТУРНОГО ВІДДІЛУ З БУДІВНИЦТВА БУДИНКУ ОДЕСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ ІМПЕРАТОРСЬКОГО ТЕХНІЧНОГО ТОВАРИСТВА

Добровольська Вікторія Анатоліївна,
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
та інноваційної педагогіки
Херсонської державної морської академії
viado@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5262-7425

Мета дослідження – аналіз діяльності архітекторів міста Одеси – членів Одеського відділення Імператорського Російського технічного товариства з проєктування та будівництва будинку відділення, долі й місця цієї споруди в культурному просторі великого міста. **Методологія дослідження** спирається на принципи історизму, системності, авторської об’єктивності. Використано загальнонаукові (аналізу і синтезу) та загальноісторичні (історико-генетичний, історико-системний) методи дослідження. **Результати дослідження.** Встановлено, що ідея створення та проєктування будинку Одеського відділення ІРТТ, відомого ще як «Масонський дім» в Одесі, належала членам архітектурного відділу ОВІРТТ. Увесь хід подій упродовж восьми років, пов’язаних з його проєктуванням, пошуком коштів на будівництво, створенням інтер’єру свідчить про відповідальність, творчу ініціативу та результати діяльності справжніх фахівців своєї справи. Будинок ОВІРТТ тривалий час був окрасою міста Одеси та об’єктом її культурної спадщини, знаходився за адресою вул. Князя, 1а.

Висновки. Пореформений період другої половини ХІХ ст. сприяв розвитку творчої ініціативи інженерів, архітекторів, будівельників, промисловців та підприємців міст Півдня України. Створення Одеського відділення ІРТТ, багатогранна і різнопланова діяльність усіх його 9 відділів створювала наукову та професійно-технічну основу модернізаційним процесам Півдня України. Творча ініціатива членів ОВІРТТ та сміливі рішення його архітектурного та будівельного відділів сприяли формуванню архітектурного обліку Одеси. Однією з окрас міста став створений ними будинок ОВІРТТ, до будівництва та оздоблення якого було залучено кращих фахівців міста. Архітектурна спадщина таких великих міст як Одеса охоплює пам’ятники і комплекси, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, культури та архітектури, а також зберігає дух епохи та демонструє непохитну ініціативу і професіоналізм їх творців. Захист і сучасна інтерпретація архітектурної спадщини є надважливими завданнями, оскільки вони сприяють збереженню, примноженню і передачі знань та цінностей наступним поколінням.

Ключові слова: історія України, пореформений період, технічне товариство, архітектурний відділ, будинок ОВІРТТ.

ACTIVITIES OF THE ARCHITECTURAL DEPARTMENT ON THE CONSTRUCTION OF THE HOUSE OF THE ODESSA BRANCH OF THE IMPERIAL TECHNICAL SOCIETY

Dobrovolska Viktoriia Anatoliivna,
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Humanities
and Social Sciences and Innovative Pedagogy
Kherson State Maritime Academy
viado@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5262-7425

The **purpose** of the study is to analyze the activities of Odessa architects – members of the Odessa branch of Imperial Russian Technical Society (OBIRTS) for the design and construction of the building, to study the fate and role of this structure in the culture of a large city. The methodology is based on the principles of historicism, systematicity, and author’s objectivity. General scientific (analysis and synthesis) and general historical (historical-genetic, historical-systemic) research **methods** were used. **Results.** It was established that the idea of construction and design of the building of the Odessa branch of IRTS belonged to the members of the architectural department of OBIRTS. This building is known as the “Masonic House” in Odessa. The construction process from design to interior creation lasted 8 years. The OBIRTS building was an object of cultural heritage of Odessa, located at 1a Knyazheskaya Street. **Conclusions.** The post-reform period of the second half of the 19th century contributed to the development of the creative initiative of engineers,

architects, builders, industrialists and entrepreneurs of the South of Ukraine. The creation of the Odessa branch of IRTT, the activities of all its 9 departments contributed to the scientific and professional-technical modernization of the South of Ukraine. The creative initiative of the members of OBIRTS and the bold decisions of its architectural and construction departments contributed to the formation of the architectural appearance of Odessa. The OBIRTS building they created decorated Odessa. The city professionals built and decorated this building. The architectural heritage of Odessa has monuments and complexes that are valuable for history, culture and architecture. They convey the spirit of the era, demonstrate the initiative and professionalism of creative people. The protection and interpretation of architectural heritage are important tasks because they contribute to the preservation and transfer of knowledge and values to future generations.

Key words: history of Ukraine, post-reform period, technical society, architectural department, Odessa branch of the Imperial Russian Technical Society.

1. Вступ

Історичні будівлі є свідченням багатой культурної спадщини регіонів. Вони являють собою не лише архітектурні дива, але й мають велике сентиментальне значення для мешканців міста. Історія Одеси другої половини XIX ст. буде не повною без дослідження проблеми створення та організації діяльності членів архітектурного та будівельного відділів Одеського відділення Імператорського Російського технічного товариства (ОВІРТТ). Їх творча ініціатива та мистецький стиль відтворилися у спорудах, сформувавши архітектурний образ Одеси кінця XIX – початку XX ст. і сьогодні візуалізуються через її художні види та створюють історико-культурний простір міста. Роль архітектурної спадщини Одеси, створеної у свій час відомими архітекторами та інженерами-будівельниками – членами ОВІРТТ, у формуванні ідентичності міст півдня України належить до малодосліджених сторінок вітчизняної історії.

Проблема актуалізації вивчення архітектурної спадщини України, як складової частини культурного надбання народу, вимагає вирішення низки завдань і в першу чергу потребує осмислення проблеми її створення та діяльності творців.

Метою статті є дослідження діяльності архітекторів міста Одеси – членів ОВІРТТ, зокрема проблеми проєктування та будівництва будинку Одеського відділення ІРТТ та його долі й місця в культурному просторі великого міста.

Історіографія. Історіографічний аналіз дослідження виявив відсутність комплексних праць з означеної наукової проблеми. Про діяльність членів архітектурного відділу ОВІРТТ подано коротку інформацію в довідниках та путівниках Одеси (Пилявський, 2010). Однак, серед переліку архітектурних надбань міста Одеси другої половини XIX ст. інформації про існування там будинку ОВІРТТ немає. Коротка інформація про архітекторів та світліни будинку ОВІРТТ до його руйнації розміщено на сайтах окремих інтернет-ресурсів (Путешествуя историей). Джерельну базу дослідження склали матеріали фондів Державного архіву Одеської області та опубліковані «Звіти про діяльність Одеського відділення Імператорського Російського технічного товариства».

2. Створення відділення ІРТТ в Одесі

Період великих реформ 1860–1870-х рр. в Російській імперії суттєво змінював соціально-економічні відносини й на українських землях. На порядку денному постали питання прискореної модернізації та науково-технічного розвитку регіонів. Південь України мав відігравати у цьому процесі ключову роль.

Прискорення модернізаційних процесів стало можливим у тому числі й завдяки створенню значного числа наукових та технічних товариств, які сприяли розвитку економіки та різних галузей господарства завдяки підведенню під їх організаційну та практичну діяльність наукової складової. Важливу роль у цьому відіграло й створене в Петербурзі у 1866 р. Російське технічне товариство (РТТ), метою й завданнями якого було поєднання результатів розвитку науки та технічної промисловості, організація лекційної, видавничої, презентаційної та науково-дослідної діяльності [Медвідь, 2016: 148]. Досить скоро ці тенденції набули поширення, ініціативу підхопила технічна інтелігенція великих міст – центрів майбутнього промислового розвитку. За прикладом петербурзького, створювалися його відділення і в регіонах. Одним із перших таких відділень стало Одеське, створене у 1871 р. Одеське відділення РТТ створювалося не на порожньому місці. В Одесі уже з 1864 р. діяло Товариство інженерів, техніків та архітекторів (ДАОО, спр. 645а: 2), яке стало основою для організації на його базі відділення, як структурного підрозділу ІРТТ. Відносно швидко одеситам вдалося перетворити своє відділення в потужний науково-технічний та практично-організаційний центр Півдня України. Відділення складалося з 12 відділів, займалося організацією професійно-технічної освіти, науково-дослідною, просвітницькою та виставковою діяльністю (Добровольська, 2023: 106). Активізація діяльності ОВІРТТ припадає на початок 80-х рр. XIX ст. і була пов'язана з активною і професійною позицією голови відділення В.М. Лігіна (1882–1897 рр.) (Добровольська, 2022).

У статті В. Добровольської детально проаналізовано діяльність архітектурного відділу ОВІРТТ, історія якого розпочалася разом із заснуванням

Одеського товариства інженерів, техніків та архітекторів. Дане дослідження буде спрямоване на те, щоб показати на прикладі організації проєктування та будівництва будинку ОВІРТТ одну зі сторін діяльності архітектурного відділу, професіоналізм і відповідальність тогочасних членів відділу за доручену справу та результат, який перевищив усі очікування.

Будинок Одеського відділення Імператорського Російського технічного товариства тривалий час був окрасою міста Одеси та об'єктом культурної спадщини XIX ст. місцевого значення, розташований в місті Одесі за адресою вул. Княжа, 1а.

3. Історія створення будинку ОВІРТТ

Ідея його будівництва виношувалася членами ОВІРТТ досить довго. Розширення діяльності ОВІРТТ і зростання чисельності його членів на порядок денний ставили питання потреби власного приміщення. Тому на загальних зборах Одеського відділення неодноразово порушувалося питання про практичну реалізацію ідеї будівництва окремого будинку для товариства (ДАОО, спр. 41: 23, 27). Одним із перших з ідеєю необхідності мати власний будинок для ОВІРТТ виступив член Одеського відділення ІРТТ, архітектор М.К. Толвинський (ДАОО, спр. 67: 3–4). Ця ідея була підтримана іншими членами ОВІРТТ та його загальними зборами. Для розв'язання питання про будівництво, було порушено клопотання перед Одеським міським громадським управлінням про відведення для цього земельної ділянки. Клопотання ОВІРТТ отримало суттєву підтримку з боку почесного голови товариства М.М. Лейхтенбергського та ради ІРТТ в Петербурзі й голови цього товариства П.А. Кочубея. Тема будівництва будинку для ОВІРТТ знайшла своє продовження і в наступному календарному році.

Отримані клопотання Одеською міською управою було передано на розгляд міської думи. На її засіданні від 4 лютого 1887 р. було прийнято рішення про відведення для будівництва будинку ОВІРТТ місця неподалік центральної частини Одеси, біля Сабанєєвого моста (Ведомости, 1887: 2). Однак виділена під майбутнє будівництво земельна ділянка своєю формою й місцем розташування не зовсім відповідала запитам членів ОВІРТТ. Відділенням було прийнято рішення розглядати цей варіант як можливий для зведення майбутнього будинку.

Сама по собі виділена ділянка під забудову стала лише першим кроком у діяльності відділення в просуванні цього питання. На засіданні ради ОВІРТТ 23 квітня 1887 р. було обрано комісію для розроблення проєкту й кошторису будівництва. Очолив комісію голова архітектурного відділу ОВІРТТ Ф.В. Гонсіоровський, членами було обрано О. Бернардацці, М.М. Дитерихса,

М.К. Толвинського, О.Д. Тодорова і П.С. Чеховича (Отчет, 1888: 10).

Однак, як дуже часто буває, гарні ідеї розбиваються об фінансові проблеми. На порядку денному членів відділення постала проблема пошуку фінансування. Як один із варіантів її вирішення, між членами відділення було організовано підписку на безвідсоткову і безстрокову позику для будівництва будинку ОВІРТТ. Дозвіл на проведення такої акції вирішили просити в тодішнього генерал-губернатора міста Одеси, почесного члена ОВІРТТ Х.Х. Роопа. З боку останнього було надано дозвіл і він став першим у списку тих, хто взявся фінансувати цей амбітний проєкт (Отчет, 1888: 7).

Ці події стали сигналом для членів архітектурного відділу ОВІРТТ до розгортання активної підготовки з будівництва майбутнього будинку для відділення в Одесі. Для початку було здійснено низку організаційних заходів: створено будівельну комісію з членів архітектурного та будівельного відділів ОВІРТТ; організовано конкурс проєктів будівлі; оголошено про збір будівельних матеріалів та коштів на будівництво. Організована раніше підписка серед членів ОВІРТТ на позику досить швидко принесла свої результати. Членами ОВІРТТ було зібрано як на той час досить значну суму – понад 6 тис. руб. Персональні внески були досить різними і складали від 500 руб. до незначних сум у розмірі 3 руб. 60 коп. (Отчет, 1888: 11).

Однак, на початковій стадії реалізації проєкту не обійшлося і без проблем. Одеська міська управа відмовилася затверджувати план майбутнього будівництва, оскільки він перевищував виділену під забудову ділянку на 8 сажнів. Крім того, у середовищі членів міського управління ширилося незадоволення виділенням земельної ділянки для ОВІРТТ саме біля Сабанєєвого мосту. Така позиція не сподобалася і членам ради Одеського відділення, які на своїх загальних зборах прийняли рішення відмовитися від спірної ділянки та просили міську думу переглянути своє попереднє рішення. Невизначеність ситуації з ділянкою під забудову мала свої негативні наслідки. Згас загальний запал членів відділення щодо участі в підписці на позику, припинилося надходження і пожертв від небайдужих містян.

Не дивлячись на означені труднощі, члени ОВІРТТ упродовж 1887 р. практично на всіх 27 своїх засіданнях, крім призначення різного виду комісій і розгляду різних поточних справ, наполегливо порушували питання про будівництво будинку для відділення. На це були об'єктивні причини. З року в рік зростала чисельність членів ОВІРТТ. Наприклад, станом на кінець 1890 р. Одеське відділення нараховувало уже 259 осіб, мало у своєму складі 8 самостійних відділів,

що відповідали різним галузям технічних знань (Отчет, 1891: 19). Розвивалися нові напрями роботи, продовжувалося створення нових відділів. Загальні збори ставали багатолюдними і проведення їх в орендованих приміщеннях місцевого Новоросійського університету ставали все більш незручними. Для належної організації своєї роботи зростала потреба кожного відділу мати окреме приміщення.

Після того, як ідею будівництва будинку ОВІРТТ біля Сабанеєвого мосту було відкинуто, Одеська міська дума своїм рішенням від 27 серпня 1888 р. повідомляла про погодження з Міністерством внутрішніх справ питання виділення земельної ділянки для будинку ОВІРТТ. Міському землеміру було доручено відвести для цього земельну ділянку розміром 198 кв. сажнів неподалік Херсонської поліцейської дільниці. Цією ділянкою члени відділення були також не зовсім задоволені (ДАОО, спр. 320: 36). Вона знаходилася віддалено від центральної частини міста, що створювало додаткові логістичні труднощі.

Практично паралельно з роботою Одеської міської думи з цього питання працювала й комісія, створена з членів ОВІРТТ у складі О.Й. Бернардацці, В.Ф. Маса, П.М. Новикова, П.С. Раллі і О.П. Старкова з метою пошуку способів купівлі у позику в центральній частині міста прибуткового дому для відділення (Отчет, 1889: 15). Доповідь комісії показала значні труднощі в проведенні такої операції, на що члени відділення своєї згоди не давали. Тому на цих загальних зборах було прийнято рішення погодитися на виділену міською думою земельну ділянку і розпочати підготовку до розгортання будівництва.

Ключові завдання на цьому етапі лягали на архітектурний відділ ОВІРТТ. На його засіданні було вирішено оголосити конкурс проєктів майбутнього будинку ОВІРТТ. Для цього було створено особливу конкурсну комісію експертів у складі членів ОВІРТТ: Л.Л. Влодека, В.М. Лігіна, П.М. Новикова, М.С. Починського і О.Е. Шейнса. Ними було запропоновано обов'язкові вимоги до майбутньої будівлі. Будинок повинен був мати залу для засідань відділення на 60 кв. саж., вестибюль на 15 кв. саж., бібліотеку на 12 кв. саж., кімнату для сторожа на 4 кв. саж. та невелику вбиральню. Рекомендований кошторис будівництва не мав перевищувати 18 тис. руб. (Отчет, 1889: 15).

Для розробки ескізів майбутнього проєкту цю програму будівництва та план місцевості було розіслано всім членам архітектурного та будівельного відділів ОВІРТТ. Кінцевою датою подання проєктів на конкурс було визначено 10 грудня 1888 р.

Загалом на конкурс було подано 7 проєктів під девізами: «Вийшла хата вугловата», «Ремесло

і мистецтво», «Здійснено», «Ось так», «Olbia», «До успіху» і «Фацет». 14 грудня 1888 р. на спільному засіданні архітектурного і будівельного відділів було всі проєкти розглянуто і вибрано два перших під девізами: «Вийшла хата вугловата», «Ремесло і мистецтво». Їх авторами були члени архітектурного відділу О.Й. Бернардацці та М.К. Толвинський. На основі цих двох проєктів було прийнято рішення про вироблення універсального спільного проєкту будівлі ОВІРТТ. Для цього було створено комісію з членів відділення – високопрофесійних фахівців у галузі архітектори та будівельної справи – М.А. Лішина, А.Г. Люїкса, М.С. Починського, Сарнецького, А.Д. Тодорова та Швендера.

Активна діяльність ОВІРТТ виявляла і прогалини в установчих документах ІРТТ. Зокрема, в його Статуті не було передбачено право на купівлю нерухомості у власність самим ІРТТ чи його відділеннями в регіонах (Полное собрание, т. 41, 1866: № 43219). Обминаючи зайві бюрократичні перепони, ОВІРТТ своїми загальними зборами від 29 вересня 1888 р. і рішенням ради від 3 листопада 1888 р. звернулося до центрального відділення в Петербурзі з проханням порушити клопотання перед Міністерством внутрішніх справ про дозвіл на купівлю відведеної Одеською міською думою земельної ділянки під забудову. Разом з цим члени ОВІРТТ продовжували підписку на збір будівельного капіталу і в 1888 р. (ДАОО, спр. 145: 6). Крім незначної суми коштів, вдалося заручитися обіцянками підприємців міста Одеси в наданні будівельних матеріалів (Отчет, 1889: 17). Станом на початок 1891 р. будівельний капітал, зібраний на зведення будинку ОВІРТТ разом з банківськими відсотками, становив 6241 руб. 39 коп. (Отчет, 1891: 18). Через рік ця сума зросла вже до 6907 руб. 14 коп. Приріст у 6656 руб. став можливим за рахунок банківських відсотків на будівельний капітал товариства (338 руб. 45 коп.) та прибутків від продажу білетів Херсонського земельного банку (227 руб. 30 коп.) (Отчет, 1892: 21). На кінець 1893 р. будівельний капітал ОВІРТТ суттєво зріс і станом на січень 1894 р. склав 26 тис. руб. у складі якого була і позика, яку відділення взяло під заставу уже на той час збудованого, але ще не облаштованого будинку (ДАОО, спр. 249: 9–10).

Однак, фінансові проблеми та брак будівельного капіталу не дозволяли ОВІРТТ швидко завершити будівництво власного приміщення, потреба в якому щороку лише зростала. Допомогти у цьому питанні зміг Одеський міський голова, почесний член ОВІРТТ Г.Г. Маразлі, який передав свій будинок в центральній частині Одеси по Софійській вулиці для облаштування в ньому художнього музею та безстроково виділив в ньому окреме приміщення для потреб Одеського відділення (Отчет, 1890: 13).

Нарешті 6 травня 1892 р. було урочисто закладено фундамент під майбутню будівлю ОВІРТТ. Остаточну вартість проєкту було визначено в сумі 32 400 руб. (ДАОО, спр. 187: 24). Зведення будинку ОВІРТТ здійснювалося відносно швидко. Цьому допомагали меценати та небайдужі заможні містяни. Зокрема, дах та частину вікон було встановлено коштом купця О.П. Єрмошкина, чотири печі встановив член відділення А.Д. Тодоров (ДАОО, спр. 215: 16). Для зовнішнього оздоблення будівлі застосовувався популярний на той час особливий стиль цегляної кладки з використанням різних розмірів, форм і кольорів цегли, без застосування поширеної на той час штукатурки. Для оздоблення будівлі використовувалися символи та емблеми у вигляді креслярських приладь.

Фото одного з елементів екстер'єру будинку ОВІРТТ

Фото взято із сайту: <https://mayak.org.ua/news/the-odessa-masonic-home-as-it-was-before-and-what-remained-after-the-collapse-photo/>

Будинок Одеського відділення Руського технічного товариства.
Фото кінця 1890-х рр.

Взято із сайту: <https://mayak.org.ua/news/the-odessa-masonic-home-as-it-was-before-and-what-remained-after-the-collapse-photo/>

Через це згодом одесити стали називати цей будинок «Масонським домом». Урочисте відкриття і освячення новобудови відбулося 29 листопада 1892 р.

Завідувачем будинку ОВІРТТ було обрано члена архітектурного відділу, міського землеміра Одеси М.М. Дитерікса, його помічником – Ю.І. Серадського. Обов'язки господарського нагляду за будівлею та завідування бібліотекою ОВІРТТ було покладено на Д.М. Піддерєгіна (ДАОО, спр. 209: 3). Однак до повноцінного використання цієї будівлі потрібно було ще витратити багато часу і коштів. Окрім умеблювання, облаштування бібліотеки, хімічної лабораторії, фотографічного павільйону, квартири для інспектора (директора) школи десятників гостро постало питання оформлення інтер'єру будівлі, розроблення проєкту, який би відповідав найновішим тенденціям тогочасних архітектурних рішень – використання електричного освітлення, водяного опалення, вентиляції, та пошук коштів на його виконання.

До створення проєкту внутрішнього оздоблення приміщення підійшли з усією професійною відповідальністю. Серед членів архітектурного відділу було оголошено конкурс на розробку проєкту інтер'єру та сформовано журі у складі відомих архітекторів – В.О. Домбровського, Х.О. Скведера та О.Е. Шейнса (Отчет, 1893: 16). Члени журі отримали право запрошувати для участі у розгляді проєктів відомих скульпторів і художників з правом дорадчого голосу. Учасники конкурсу повинні були дотримуватися вироблених умов та запропонованого кошторису, який не мав перевищувати 5 тис. руб. Кінцевим терміном подання проєктів на конкурс було визначено 10 березня 1893 р. (ДАОО, спр. 222: 1–47).

До означеної дати на конкурс було подано 6 проєктів під девізами: «Біля Чорного моря», «Розум – добре, а два – краще», «Ще крок», «Фенікс», «Суди мене суддя», «Ідея». У кінцевому підсумку журі віддало перевагу проєкту під девізом «Біля Чорного моря», виконаному у поєднанні стилів епохи італійського Відродження та німецького Ренесансу. Його автором був член архітектурного відділу Г.К. Шейрембрандт (Отчет, 1894: 16). Згідно з умовами конкурсу, автору проєкту-переможцю надавалося право на виконання усіх деталей креслення і керівництво всіма роботами. Розміри премії за проєкт та його реалізацію визначалися Зборами відділення і завчасно не оголошувалися.

Роботи по внутрішньому оздобленню будинку ОВІРТТ виконували кращі одеські майстри. Зокрема, архітектором І.Ф. Леонардом було розроблено проєкт падуг (форм, що використовувалися для плавного переходу між стелею і стінами). Досить майстерно і зі смаком було виконано ліпні роботи. Відомий в Одесі скульптор В.О. Наталі був автором мозаїчної підлоги у вестибюлі будинку (ДАОО, спр. 215: 23). Скульптури, що розмішувалися в середині головної зали, запропонував виготовити відомий в Одесі скульптор Б.В. Едуардс. Усе внутрішнє оздоблення вражало своєю високою художньою майстерністю, розкішністю форм і прикрас (Работы, 1894: № 2901). На кінець серпня 1894 р. усі внутрішні роботи в будинку ОВІРТТ було завершено. Його першою презентацією в такому завершеному вигляді стала організація та проведення тут восени 1894 р. виставки технічної й професійної освіти.

Будинок Одеського відділення ІРТТ проіснував 124 роки та обвалився 20 липня 2016 р. Він переніс усі труднощі радянського періоду історії України та не витримав безгосподарності наших сучасників. Одеську громадськість у свій час турбувала проблема збереження будівлі, а тепер – її відновлення. Про це свідчать періодичні публікації в інтернеті (Гусев, 2021; Верлізова, 2024). На жаль, охорона історико-культурної спадщини в усі роки незалежності України була слабкою ланкою державної політики з цього питання. Відсутність соціальних і культурних програм, формування реєстру пам'яток архітектури, постійний їх моніторинг та належне бюджетне фінансування дозволило б зберегти значне число культурних об'єктів за мирного часу. З втратою «Масонського дому» Одеса втратила і частину свого історичного

вигляду, а історія України втратила одну зі сторінок своєї матеріальної історії та історії практичної діяльності членів Одеського відділення ІРТТ – справжніх фахівців своєї справи, на прикладі результатів діяльності яких можна виховувати не одне покоління майбутніх здібних українських післявоєнних міст.

4. Висновки

Пореформений період другої половини XIX ст. сприяв розвитку творчої ініціативи інженерів, архітекторів, будівельників, промисловців та підприємців міст Півдня України. Створення Одеського відділення ІРТТ, багатогранна і різнопланова діяльність усіх його 9 відділів створювала наукову та професійно-технічну основу модернізаційним процесам Півдня України. Творча ініціатива членів ОВІРТТ та сміливі рішення його архітектурного та будівельного відділів сприяли формуванню архітектурного обліку Одеси. Однією з окрас міста став, створений ними будинок ОВІРТТ, до будівництва та оздоблення якого було залучено кращих фахівців міста. Увесь хід подій, пов'язаних з його проєктуванням, пошуком коштів на будівництво, створення інтер'єру свідчать про відповідальність, творчу ініціативу та результати діяльності справжніх фахівців своєї справи. Архітектурна спадщина таких великих міст як Одеса містить пам'ятники й комплекси, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, культури та архітектури, а також зберігає дух епохи та демонструє непохитну ініціативу і професіоналізм їх творців. Захист і сучасна інтерпретація архітектурної спадщини є надважливими завданнями, оскільки вони сприяють збереженню, примноженню і передачі знань та цінностей наступним поколінням.

Література:

1. Ведомости Одесского городского общественного управления. 1887. № 9. С. 2.
2. Верлізова С. Пам'ятку архітектури в Одесі – повернули державі. *Новини-Live*. 2024. 26 липня. URL: <https://odesa.novyny.live/pamiatku-arkhitekturi-v-odesi-povernuli-derzhavi-rishennia-sudu-188705.html> (дата звернення: 30.07.2024 р.).
3. Гусева Є. Халатні чиновники vs «тіньове братство»: як Одеса втратила «Масонський будинок» та чи будуть його реставрувати. *Новини-Live*. 2021. 15 червня. URL: <https://odesa.novyny.live/khalatnye-chinovniki-vs-tenevye-bratstvo-kak-odessa-poteriala-masonskii-dom-i-budut-li-ego-restavrirovat-3062.html> (дата звернення: 30.07.2024 р.).
4. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). Ф. 2. Оп. 1. Спр. 645а. 32 арк.
5. ДАОО. Ф. 16. Оп. 62. Спр. 320. 78 арк.
6. ДАОО. Ф. 333. Оп. 1. Спр. 41. 168 арк.
7. ДАОО. Ф. 333. Оп. 1. Спр. 67. 27 арк.
8. ДАОО. Ф. 333. Оп. 1. Спр. 145. 19 арк.
9. ДАОО. Ф. 333. Оп. 1. Спр. 187. 118 арк.
10. ДАОО. Ф. 333. Оп. 1. Спр. 209. 6 арк.
11. ДАОО. Ф. 333. Оп. 1. Спр. 215. 82 арк.
12. ДАОО. Ф. 333. Оп. 1. Спр. 222. 47 арк.
13. ДАОО. Ф. 333. Оп. 1. Спр. 249. 17 арк.
14. Добровольська В.А. Діяльність архітектурного відділу Одеського відділення імператорського Російського технічного товариства у другій половині XIX – на початку XX ст. *Консенсус*. 2023. № 4. С.106–123.

15. Добровольська В.А. Діяльність В. Лігіна на посаді голови Одеського відділення Російського технічного товариства у 1880-х рр. *Дослідження з історії і філософії науки і техніки. Науковий журнал.* 2022. Том 31. № 2. С. 108–117.
16. Медвідь Ф.М. Передумови виникнення і становлення наукових товариств на землях України. *Історія науки і техніки.* 2016. Вип. 8. С. 148–155.
17. Отчет о деятельности Одесского отделения Императорского Русского технического общества за 1887 год. Одесса, 1888. 16 с.
18. Отчет о деятельности Одесского отделения Императорского Русского технического общества за 1888 год. Одесса, 1889. 18 с.
19. Отчет о деятельности Одесского отделения Императорского Русского технического общества за 1890 год. Одесса, 1891. 28 с.
20. Отчет о деятельности Одесского отделения Императорского Русского технического общества за 1891 год. Одесса, 1892. 52 с.
21. Отчет о деятельности Одесского отделения Императорского Русского технического общества за 1893 год. Одесса, 1894. 24 с.
22. Пилявский В.А. Здания, сооружения, памятники Одессы и их зодчие. Одесса : Optimum, 2010. 140 с.
23. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2-е. СПб. : Тип. 2-го Отд-ния Собств. ее императ. величества канцелярии, 1830–1885. Т. 41 (1866). № 43219.
24. Путешествуя историей. URL: <https://sergekot.com/княжеская-1/> (дата звернення: 30.07.2024 р.).
25. Работы по внутренней отделке здания ООИРТТ. *Одесские новости.* 1894. 18 марта. № 2901.

References:

1. Vedomosti Odesskogo gorodskogo obshestvennogo upravleniya [News of the Odessa City Public Administration]. (1887), № 9, s. 2 [in Russian].
2. Verlizova, Ye. (2024). Pamiatku arkhitektury v Odessi – povernuly derzhavi [The architectural monument in Odessa was returned to the State]. *Novyny-Live*, 26 lypnia. URL: <https://odesa.novyny.live/pamiatku-arkhitekturi-v-odesi-povernuli-derzhavi-rishennia-sudu-188705.html> (date of application: 30.07.2024) [in Ukrainian]
3. Husiev, Ye. (2021). Khalatni chynovnyky vs “tinove bratstvo: yak Odesa vtratyla “Masonskyi budynok” ta chy budut yoho restavruvaty [Idle officials vs “shadow brotherhood: how Odesa lost the “Masonic House” and whether it will be restored]. *Novyny-Live*, 15 chervnia. URL: <https://odesa.novyny.live/khalatnye-chinovniki-vs-tenevoe-bratstvo-kak-odessa-poteriala-masonskii-dom-i-budut-li-ego-restavrirovat-3062.html> (date of application: 30.07.2024) [in Ukrainian].
4. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti (dali – DAOO). F. 2. Op. 1. Spr. 645a. 32 ark.
5. DAOO. F. 16. Op. 62. Spr. 320. 78 ark. [in Russian].
6. DAOO. F. 333. Op. 1. Spr. 41. 168 ark. [in Russian].
7. DAOO. F. 333. Op. 1. Spr. 67. 27 ark. [in Russian].
8. DAOO. F. 333. Op. 1. Spr. 145. 19 ark. [in Russian].
9. DAOO. F. 333. Op. 1. Spr. 187. 118 ark. [in Russian].
10. DAOO. F. 333. Op. 1. Spr. 209. 6 ark. [in Russian].
11. DAOO. F. 333. Op. 1. Spr. 215. 82 ark. [in Russian].
12. DAOO. F. 333. Op. 1. Spr. 222. 47 ark. [in Russian].
13. DAOO. F. 333. Op. 1. Spr. 249. 17 ark. [in Russian].
14. Dobrovolska, V.A. (2023). Diialnist arkhitekturnoho viddilu Odeskoho viddilennia imperatorskoho Rosiiskoho tekhnichnoho tovarystva u druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. [Activities of the architectural department of the Odesa branch of the Imperial Russian Technical Society in the second half of the 19th and early 20th centuries.]. *Konsensus*, № 4, s.106–123 [in Ukrainian].
15. Dobrovolska, V.A.(2022). Diialnist V. Lihina na posadi holovy Odeskoho viddilennia Rosiiskoho tekhnichnoho tovarystva u 1880-kh rr. [Activities of V. Ligin as the head of the Odesa branch of the Russian Technical Society in the 1880s]. *Doslidzhennia z istorii i filosofii nauky i tekhniky. Naukovyi zhurnal.* 2022, Tom 31, № 2, s. 108–117 [in Ukrainian].
16. Medvid, F.M. (2016). Peredumovy vynyknennia i stanovlennia naukovykh tovarystv na zemliakh Ukrainy [Prerequisites for the emergence and formation of scientific societies in the lands of Ukraine.]. *Istoriia nauky i tekhniky*, Vyp. 8, s. 148–155 [in Ukrainian].
17. Otchet o deyatelnosti Odesskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo tehničeskogo obshestva za 1887 god [Report on the activities of the Odessa branch of the Imperial Russian Technical Society for 1887]. Odessa, 1888. 16 s. [in Russian].

18. Otchet o deyatelnosti Odesskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo tehničeskogo obshestva za 1888 god [Report on the activities of the Odessa branch of the Imperial Russian Technical Society for 1888]. Odessa, 1889. 18 s. [in Russian].
19. Otchet o deyatelnosti Odesskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo tehničeskogo obshestva za 1890 god [Report on the activities of the Odessa branch of the Imperial Russian Technical Society for 1890]. Odessa, 1891. 28 s. [in Russian].
20. Otchet o deyatelnosti Odesskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo tehničeskogo obshestva za 1891 god. Odessa, 1892. 52 s. [in Russian].
21. Otchet o deyatelnosti Odesskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo tehničeskogo obshestva za 1893 god [Report on the activities of the Odessa branch of the Imperial Russian Technical Society for 1893]. Odessa, 1894. 24 s. [in Russian].
22. Pilyavskij, V.A. (2010). Zdaniya, cooruzheniya, pamyatniki Odessy i ih zodchie [Buildings, structures, monuments of Odessa and their architects]. Odessa: Optimum, 140 s. [in Russian].
23. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii [Complete collection of laws of the Russian Empire]. Sobranie 2-e. SPb. : Tip. 2-go Otd-niya Sobstv. ee imperat. veličestva kancelyarii, 1830–1885. T. 41 (1866). № 43219 [in Russian].
24. Puteshestvuya istoriej [Traveling through history]. URL: <https://sergekot.com/княжеская-1/> (date of application: 30.07.2024) [in Russian].
25. Raboty po vnutrennej otdelke zdaniya OOIRTT [Interior finishing works of the OOIRTT building] (1894). *Odesskie novosti*, 18 marta, № 2901 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 02.08.2024
The article was received 02 August 2024